

Jan Kvapil

Sirky a sopránová
zobcová flétna
malým dětem
do ruky nepatří

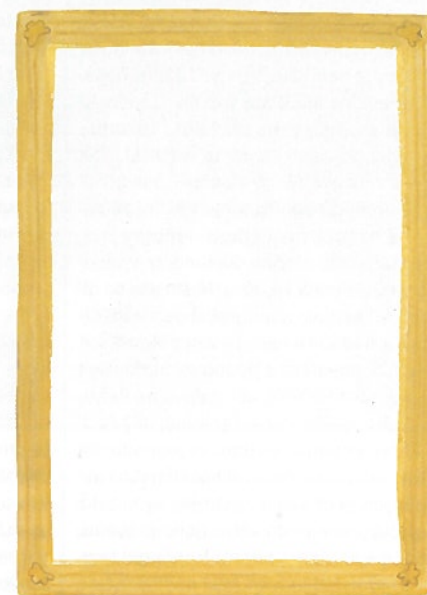
foto Petra Hajska

V oboru zobcová flétna a v oblasti hudební pedagogiky je Jan Kvapil výraznou postavou české hudební scény. Je zakladatelem První vikendové školy hry na zobcovou flétnu v Praze a Olomoucké vikendové školy hry na zobcovou flétnu, v současné době kromě jiného vyučuje hru na zobcovou flétnu jako hlavní obor na Janáčkově konzervatoři v Ostravě. Byl ředitelem Letní školy staré hudby v Prachaticích (1998–2013), více než dvacet let se intenzivně zabývá vzděláváním učitelů ZUŠ, pořádá a vede akreditované semináře na mnoha místech České republiky i v zahraničí. Byl vedoucím týmu pověřeného MŠMT přípravou nových osnov pro obor hra na zobcovou flétnu pro ZUŠ (2004–2005). Syn významného klavíristy Radoslava Kvapila ví, co chce a proč to dělá. A dělá toho opravdu hodně. Učí a organizuje, hraje a natáčí, vymýšlí stále nové projekty, často několik najednou, dříve také překládal z angličtiny odbornou i krásnou literaturu. Umí iniciovat

Yveta Koliářková

Lesní skřítek Flautík má přišitý knoflík.

tam učil „příčku“ i „zobcovku“. Klavírní kurz vedl mnoho let i můj táta, který mě do Bechyně brával s sebou každoročně už od svých šesti let. Hrával jsem tam fotbal a ping-pong. V roce 1977 převzal po Žilkovi kurzy zobcové flétny Jiří Stívín, který v Bechyni zapustil kořeny na deset let. A když jsem viděl, jaká je u Stívina atmosféra a hlavně sranda, tak jsem chtěl být s nimi. Musel jsem tedy začít hrát na flétnu, jinak to nešlo. Účastnil jsem se mnoha dalších kurzů a seminářů v ČR i zahraničí, hodně mi dalo krátké studium u Petera Holtslaga na Royal Academy of Music v Londýně. V roce 1997 jsem nastoupil na Brucknerovu konzervatoř v Linci v oboru hra na zobcovou flétnu ve třídě Carin van Heerden a později jsem v Londýně získal pedagogický diplom Licentiate of the Royal Schools of Music. V rámci jakési samosprávy jsem postupně přebíral organizaci flétnových kurzů v Bechyni, z nichž se později vyvinula Letní škola staré hudby. Rád bych ovšem zdůraznil jedno: pro všechny flétnisty plus minus mé generace byla Stívínova osobnost a bechyňské kurzy klíčové a iniciační pro náš obor, odtud vzešly

a má dar argumentační přesvědčivosti. Právě mu vyšel originální metodický koncept, jak hrát s předškolními dětmi na zobcovou flétnu, s přiznačným názvem Flautoškolka. Byla to sice záminka k rozhovoru, ale důvodů bylo více. Ve svém oboru dal v České republice v devadesátých letech do pohybu celý systém hudebního vzdělávání a zasloužil se zásadní měrou o profesionalizaci výuky hry na zobcovou flétnu u nás. Letos oslavil Jan Kvapil padesáté narozeniny.

Jak jste se vlastně k zobcové flétně dostal? Zjistila jsem ke svému obrovskému překvapení, že jste původní profesí geofyzik. V roce 1991 jste získal titul Mgr. v oboru Užitá geofyzika na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy! Jako dítě vyrůstající v rodině špičkového hudebníka jsem dlouho odmítal jakoukoli myšlenku na to, že bych se měl hudbou zabý-

vat profesionálně. Flétna mě bavila, nicméně v roce 1986, kdy jsem po gymnáziu začal studovat na Přírodovědecké fakultě, se v naší zemi stejně nedala nikde studovat a studia v zahraničí nepřipadala v úvahu, tak jsem prožil pět pěkných let na vysoké škole a hudbu chápal jako svého koníčka. Po revoluci se dramaticky změnily možnosti – a už to bylo! K zobcové flétně jsem se dostal díky tehdy velmi proslulým interpretačním kurzům v Bechyni. Založil je můj tatínek a konaly se vždy začátkem července od roku 1975 až do roku 2004, pak se přesunuly do Litomyšle. Byla tam neuvěřitelná tvůrčí atmosféra. Kurzy byly určeny amatérům, ale nabízely výuku na profesionální úrovni. Od samého počátku fungovaly i jako platforma pro další vzdělávání učitelů hudby. Jezdily tam vyučovat naše tehdejší interpretační špičky, například Ivan Štraus, Pavel Štěpán nebo Václav Žilka, který

Impulzy pro profesionální vnímání zobcové flétny a pro postupnou profesionalizaci výuky tohoto nástroje u nás.

Co máte na mysli „profesionalizací“ výuky hry na zobcovou flétnu? Vždyť se bavíme o konci 20. století! Zobcová flétna je nástroj, který kolem roku 1750 vymizel z profesionálního hudebního života, na světlo světa se postupně dostával na přelomu 19. a 20. století díky znovuoživení zájmu o starou, zejména barokní hudbu. Chybí tedy nepřerušovaná mnohasetletá tradice, kterou známe u většiny ostatních nástrojů. Teprve po druhé světové válce začínají na koncertních pódích vystupovat první moderní zobcoví flétnisté, hlavně v Anglii a Holandsku. U nás to bylo mnohem, mnohem později. Vedle toho se ovšem flétna používala masově při hudební výchově. Mimochodem k první masové výrobě zobcových fléten za tímto účelem došlo ve 30. letech v Německu pro Hitlerjugend. Ale ten hlavní boom ansámblové flétnové hry jako prostředku hudební výchovy nastal až v padesátých a šedesátých letech, hlavně ve světě, u nás později. Najednou na flétnu „uměl“ hrát skoro každý. V roce 1956 vydal Miloslav Klement svoji Školu hry na altovou zobcovou flétnu pro potřeby lidového oddělení Státní konzervatoře v Praze, kde byla zobcová flétna zavedena jako „doplňkový“ nástroj. Byl to záslužný počín, ale tímto institucionální zájem o zobcovou flétnu na řadu let skončil. Výuka na úrovni „přípravného nástroje“ pro přičnou flétnu, klarinet, hoboj, trubku apod. způsobila, že na zobcovou flétnu učilo ještě v osmdesátých i devadesátých letech na ZUŠ tisíce kantorů, ale málokdo z nich na ni uměl pořádně hrát. Někdo hrál hůř, někdo líp, ale bez odborného vzdělání. A to ani nehovořím o mizlivých, nebo dokonce žádných znalostech a povědomí o historicky poučené interpretaci staré hudby, pro kterou je zobcová flétna jedním z nejpoužívanějších nástrojů. Proto považují to, že se povedlo zařadit hru na zobcovou flétnu na našich konzervatořích jako hlavní obor, za nejvýznamnější důsledek našeho snažení na všech možných vzdělávacích seminářích a interpretačních kurzech. To už se dneska bere jako samozřejmost, ale až do roku 2002, kdy začala výuka zobcové flétny jako samostatného oboru na konzervatoři v Teplicích, tomu tak nebylo! Pak následovala v roce 2003 Plzeň, v roce 2004 Ostrava a dnes máme s výjimkou Pardubic zobcovou flétnu jako hlavní obor na všech konzervatořích České republiky, včetně církevních konzervatořích v Opavě a Olomouci. Považují to za obrovský úspěch! Ještěž se posledních dvacet let svého pracovního života zabývám jako jednou ze svých hlavních činností školením učitelů, tak si troufám tvrdit, že – pomínu-li osvědčené jedince, kteří byli vždy – celkový standard výuky hry na zobcovou flétnu je v naší zemi na mnohem vyšší úrovni, než byl před 20 lety, a jde neustále nahoru.

Ruku v ruce s profesionalizací výuky hry na zobcovou flétnu vznikla také potřeba

adekvátní výukové literatury v češtině pro základní umělecké školy. I v tomto směru jste vyvinul nemalé úsilí, jehož výsledkem je Flautoškola, třídílná flétnová učebnice, kterou jste vytvořili s vaší ženou Evou Kvapilovou. V roce 2003 vyšel první díl a byla to v českém jazyce první moderní a progresivní učebnice, dodnes jediná, která hravou formou a přitom „profesionálně“ správně seznamuje žáka se základními technickými i hudebními návyky potřebnými pro hru na zobcovou flétnu. Právě vám vyšel další titul – Flautoškola, tentokrát je spoluautorkou vaše kolegyně Hana Šťastná. Předpokládám, že i Flautoškola, určená předškolním dětem, zapadá do celkového hudebně-pedagogického konceptu „globální profesionalizace“ výuky hry na zobcovou flétnu. Ale jedná se přece o nejmenší děti a skupinovou výuku. To máte vyšší nároky na hru i na ty prcky? Ano i ne. Záleží na tom, z jaké stránky se na to díváte. Lituji učitele flétny na ZUŠkách, kterým přijdou do školy prvňáčci se zlozvyky z flétnových kroužků. Mají poničený sluch a zkřivené prsty, protože nástroj držely nesprávně, hrají falešně – a co je ještě horší – vůbec jim to nepříjde „špatně“. Žádný houslista by přece nechtěl, aby mu do 1. ročníku přišlo dítě se zkaženým sluchem i rukama, učitel žádného nástroje by to nechtěl. Tak proč to u zobcové flétny obecně „nevadí“? S tím se nemohu smířit. Jsme vděční za zájem o náš nástroj, ale flétnové kroužky jsou vedeny v naprosté většině diletantsky, výsledkem je antiestetická výchova. Místo aby se dítě hudebně rozvíjelo a kultivovalo se v něm cit pro zvuk a hudbu (a nemusí ani pokračovat dále na ZUŠ, jde přece o podhoubí budoucích hudebních posluchačů), tak vydává na flétnu jakési zvuky, esteticky nepřijatelné, nepoužitelné. Zobcová flétna je zdánlivě jednoduchá záležitost (na rozdíl třeba od houslí nebo kytary či jiných dechových nástrojů), vydá totiž zvuk, i když jí strčíte do větru nebo průvanu. Ale „zobcovka“ klame tělem! Například Intonace – to už je jednodušší hrát na klavír, kde je výška tónu předdefinována a jedním prstem si dítě melodií bez problémů vytuká. Ale hrát čistě na flétnu je skutečně velmi náročné a de facto úkol na celoživotní studium (jako

foto Petra Hajska

u smyčcových nástrojů). To je vlastně asi to, co mě nejvíc irituje – že dáme těm prckům do ruky flétnu a máme dojem, že je učíme hrát na flétnu a hudebně je vychováváme. To je ale velký omyl! Abych to uzavřel – byl bych rád, aby se i nejmladším dětem ve skupinových výukách dostávalo esteticky i hrácky kvalitní výuky. To je náš záměr a dlouhodobý cíl.

A myslíte si, že to je při masově pěstované skupinové výuce na desetitisících různých školách a ve volnočasových dětských centrech vůbec reálné? Nedělám si iluze. Bylo by to samozřejmě ideální, ale v tak masovém měřítku neřešitelné. Budou-li ale mít učitelé v ruce aspoň návod, metodiku, jak na to, tak věřím, že procentuálně půjde postupně standard nahoru. Se svou kolegyní, flétnistkou a pedagožkou Hanou Šťastnou, nabízíme v naší Flautoškolce ucelený metodický koncept, který může v tomto směru pedagogům v mateřských školách hodně pomoci. A víme, že mladí absolventi pedagogických škol jsou velmi dychtiví, mají zájem o podnětnou literaturu tohoto typu. Ale stejně to v praxi zůstane na nich samých, na jejich přesvědčivosti, zapálení... Chápeme koncept Flautoškoly jako otevřený systém, ne jako manuál, který je potřeba striktně dodržovat. Tvořivost učitele, který pracuje s předškolními dětmi, je základ. Pokud jí v sobě nemá, pak ani sebelepší metodika nepomůže. Ideální učitel je podle mne ten, který si v metodickém sešitě Flautoškoly naše „Instrukce a rady“ nastuduje a pak je „zahodí“ a pojede si po svém.

A na čem konkrétně je výuka pro předškoláky ve Flautoškolce postavena? Samozřejmě základem celé koncepce je to, že respektujeme možnosti dětí daného věku. To znamená, že principiálně pracujeme s jejich smyslovým vnímáním a intuící a cílíme na prožitek, nikoliv na výkon. Nesnažíme se je naučit to, co považujeme za zbytečně těžké. Vycházíme z osvědčených postupů rozvoje jejich přirozených hudebních schopností a velmi nenásilně a zábavně je uvádíme do světa hudby. V tomto směru navazujeme na své zahraniční i české předchůdce z okruhu nám blízkých kreativních konceptů „škola hrou“. V předškolním věku jsou děti jako houba, nasávají všemi smysly nové podněty, mají přirozenou touhu něco tvořit. Záměrně nepoužíváme noty, je to v tomto věku zbytečná intelektuální zátěž. To máte jako v životě – dítě nejprve mluví, pak teprve čte. Nebo jinak – aby mluvilo a vyjadřovalo své pocity, něco sdělovalo, nemusí umět písmenka. Hudba je také sdělení – emoci, nálad, pocitů. Všichni víme, že právě hudba to umí nejlíp. Chceme, aby se dítě zaměřovalo na to, co dělá hudbu houbou – aby naslouchalo, poslouchalo, jak to zní. Proto pracujeme se zvukem jako s estetickou hodnotou. Když chceme, aby děti skutečně poslouchaly, tak je nejlepší, když zavřou oči. Dělam to tak i se studenty na konzervatoři, chci, aby hráli potmě. Ve Flautoškolce zapojujeme všechny smysly dětí, necháváme je číchat, hmatat, tancovat,

foto Ivana Haffnerová

pívat ... to všechno nesmírně pomáhá. Výuková látka je postavena na jednoduchém příběhu, chcete-li pohádce, kouzelného skřítka Flautika a jeho kamarádů, jejichž příhody napomáhají navozovat situace potřebné pro výuku. Máme k tomu pro děti krásný obrázkový sešit, tzv. Flautíkův sešit, s fantazijními ilustracemi Andrey Tachezy a také spoustu doplňků pro zpestření a rozšíření výuky, jako například samolepky nebo karty, s nimiž se dá hrát pexeso.

Jak se ale ta drobtina naučí hrát na flétnu tak, aby to ve výsledku odpovídalo vašim představám profesionála? Pochopitelně nejde o nástrojovou výuku v pravém slova smyslu. Ale jsem si jist, že pokud dítě projde jednorocním výukovým cyklem podle Flautoškoly, tak písničku si na flétničku zahraje a docela hezky, a co je pro mě podstatné, nepokazí si sluch a neosvojí si žádné hráčské zlozvyky, které se pak těžko odnaučují. Vycházíme totiž v náviku stěžejních technických prvků hry na zobcovou flétnu, jako jsou dech, artikulace a prstová technika, ze stejných a mnohaletou praxí ověřených metodických principů, na jakých je postavena učebnice Flautoškola. Přitom využíváme př-

rozené spojení melodie s říkadly či texty písniček a s pohybem, pracujeme s rituály jako osvědčeným prostředkem k upevnování návyků. Ale tím, že veškerá nástrojová výuka se odehrává bez not a pod rouškou zábavy, tak dítě vůbec netuší, že získává i ty správné technické dovednosti, byť na elementární úrovni. Ten profesionální základ je svým způsobem „neviditelný“ i pro učitele. S oblibou říkám, že zatímco Flautoškola je „maskovaný dril“ s jistým podílem zábavy, tak u Flautoškoly je ten poměr obrácený – to hlavní je hra, zábava a k tomu „špetka“ umně schovaného vytváření hráčských návyků.

To, co je na Flautoškolce podstatné a nejprogresivnější, jsem si nechala na konec našeho rozhovoru. Váš koncept totiž nepracuje se sopránovou zobcovou flétnou, ale používá dětskou flétnu pětídírkovou. Dokonce se dá říct, že je to revoluční novinka ve flétnové skupinové výuce nejmladších dětí. Je to tak? Ano. Sírky a sopránová zobcová flétna dětem pod šest let do ruky nepatří.

Prosím? Už jsem zmínil, že „sopránka“ klame tělem. Zdá se na první pohled docela jednoduše ovladatelná, ale není. A pro děti je do-

konce neovladatelná. Tak malé dítě nemůže hrát na „sopránku“ čistě, ani tónově přijatelně. Děti se s „dospěláckým“ nástrojem trápí. Kdežto s pětídírkovou flétničkou mají šanci dosáhnout určité estetické úrovně, a i kdyby ve hře na flétnu dále nepokračovaly a vybraly si na hudebce jiný nástroj, tak budou zvyklí na určitou estetickou úroveň. Toho se na sopránovou flétnu u tak malého dítěte prostě z logiky věci docílit nedá.

Mýšlenka na vytvoření metodického konceptu flétnové hry pro předškolní děti mě držela dlouho, ale nechtělo se mi do toho, nejsem odborník na předškolní děti, pořád jsem realizaci oddaloval. Věděl jsem, že bez zkušeného pedagoga to nedokážu. Ideálního partnera jsem našel v Hance Šťastné, s níž se znám a spolupracuji už od doby našeho setkávání na bechyňských kurzech u Stívina a která má s výukou malých dětí ohromné zkušenosti. Řekl jsem si, že když existuje pětídírková flétna, která je pro ty děti daleko vhodnější než sopránová, tak proč toho nevyužít a nedopřát jim nástroj, který zapadá do jejich dětského světa? A to byl ten poslední krok, spouštědlo, kdy jsem věděl, že to je přesně ono. V poslední době řada pedagogů nejmenších dětí používá v kroužcích právě pětídírkovou flétnu, která se vyrábí u nás i v zahraničí (v Německu je známá pod názvem Kindergartenflöte). Právě zkušenosti těchto pedagogů a absence metodické literatury byly hlavním impulzem pro vznik Flautoškoly.

Flautoškola je prý vlastně první ucelenou metodickou koncepcí hudebního rozvoje nejmladších dětí s využitím pětídírkové zobcové flétny. Mohl byste z hlediska hráče na flétnu odborně popsat, proč je tedy pětídírková flétna pro děti vhodnější než sopránová? Ve srovnání se sopránovou flétnou je pětídírková flétna menší (22,5 cm) a její konstrukce vyhovuje lépe dětské ruce, proto se z hlediska prstové techniky snáze ovládá. Nástroj má na zadní straně prohlubně pro oba palce, čímž je minimalizováno nebezpečí nesprávného držení. Levý palec nezakrývá tónový otvor, takže nehrozí ani náročné zvládnutí palcové techniky ani vznik nežádoucího napětí v levé ruce. Využívaný rozsah nástroje (prvních 6 tónů stupnice G dur) se hraje snadno, neobjevují se zde složité vidličkové hmaty. Děti hrající na pětídírkovou flétnu dříve dosáhnou kultivovanějšího zvukového projevu, neboť nástroj vyžaduje o něco větší, a tedy ovladatelnější výdechový proud. A není zanedbatelná ani vizuální stránka flétničky. Zejména v celodřevěné variantě je krásná, děti si ji obvykle ihned zamilují. Ale nejsem naivní. Samozřejmě neočekávám, že teď všichni zahodí sopránovou flétnu. Vždyť jsme také koncipovali Flautoškolu tak, aby fungovala jako zásobárna podnětů a inspirací i pro učitele skupinové výuky hry na „sopránku“. Ty principy jsou z valné části aplikovatelné. Přesto bych doporučoval, aby pedagogové zvážili u předškoláků přechod na dětskou flétnu pětídírkovou. Zjednodušeně řečeno – získají lepší výsledky za méně práce. ■